

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı, Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 395-408.

Geliş Tarihi–Received Date: 25.05.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 03.08.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

KAFKASYA'DA ALMAN İŞGALİ VE PROPAGANDASI (1942-1943)

 10.53718/gttad.1302563

 AYBÜKE GÜZAY*

ÖZ

Kafkasya Coğrafyası, tarihsel zenginliğinin yanı sıra stratejik konumu itibarıyla de paylaşılmayan bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölge, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Sovyetler Birliği arasındaki mücadelenin bir piyonu olmuş, savaş esnasında Kafkasya'da yaşayan halkların geleceği, iki büyük gücün çıkarları üzerine şekillendirilmeye çalışılmıştır. Almanya ve Sovyetler Birliği arasındaki mücadele Müslüman-Türk Dünyası'nı etkilemiş; Almanya Sovyetler Birliği'ni bertaraf edebilmek için Sovyet coğrafyasında zulüm altında yaşayan milletleri kullanma yolunu tercih etmiştir. Bu milletlerin arasında Kırım Tatarları, Türkistan coğrafyasında yaşayan Türk kökenli milletler ve Kafkasya halkları yer almaktadır. Almanya'nın nihai hedefi olarak Sovyetler Birliği'nin bertaraf edilmesi, Bolşevikliğin yok edilmesi ve Rusya coğrafyasının ele geçirilerek iklimsel olarak uygun bölgelere Almanların yerleştirilmesi planlanmıştır. Fakat Almanların bu planları Kafkasya coğrafyasında kolay olmayacak, Almanlar coğrafi olarak zorlu bir bölge olan Kafkasya'da, diğer bölgelerde ilerledikleri gibi kolay hareket edemeyecekler, geniş ve istikrarı olmayan bu cephede kısa sürede taarruzu bırakıp savunmaya geçerek geri çekilmek zorunda kalacaklardır. Kafkasya'da varlık gösterdikleri süre içinde ise izleyecekleri politika, Kafkas halklarını kendi yanına çekerek Sovyetler Birliği'ni etkisiz hale getirmek ve mümkünse ortadan kaldırmak olacaktır. Bunun için Kafkasya'da Almanlar tarafından güçlü bir propaganda yapılmakla birlikte, Kafkas halklarının dinî yaşantılarına saygı gösterilmiş, dinî bayramlarını kutlamalarına izin verilmiş, camiler açılmış ve İslam'a olan saygı sık sık vurgulanmıştır. Halkın desteğini almak ve güvenlerini kazanmak amacıyla uygulanması gereken politikaların Almanlar tarafından iyi planlanmış olduğu görülmektedir. Ayrıca Almanlar tarafından işgal edilen bölgelerde faaliyet göstermek üzere Propaganda Bakanlığı da kurulmuş ve her halkın gelenek-görenek ve inançlarına göre propaganda alanları oluşturulmuştur. Özellikle Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya'nın coğrafi yapıları, stratejik değerleri, bölgede bulunan devletlerin tarihi geçmişleri ve İkinci Dünya Savaşı esnasındaki birbirlerine karşı olan tutumları ile halkın gelenek-görenekleri hesaba katılarak ayrı ayrı planlar yapıldığı görülmektedir. Alman yetkililerin birbirleri ile olan yazışmalarında Kafkasya'nın tarihine, bölgede bulunan halklara, nüfus ve dil yapılarına dahi atıf yapıldığı, işgal esnasında kendilerine fayda sağlayacak her bilginin derinlemesine araştırıldığı dikkat çekmektedir. Halkın manevi yapısı, cesareti, savaş yetenekleri ve özgürlük istekleri de sık sık vurgulanmıştır. Bu vesileyle Almanların inisiyatifleriyle oluşturulan Kafkasya lejyonları da Sovyetler Birliği'ne karşı cephelerde mücadele etmişler ve Almanların yanında savaşa katılmışlardır. Kafkasya halklarının amacı bu vesileyle Sovyetler Birliği'nin zulmünden kurtularak özgürlüklerine kavuşmak, bu süreçte ise Almanların yardımını kullanmak olmuştur. Kafkasya lejyonunda Azerbaycan Türkleri, Dağistanlılar, Lezgiler, Çeçenler ve İnguşların adları geçmekle birlikte Almanların varlık gösterdiği bölgelerde Karaçaylar-Balkarlar, Kabardeyler ve Çerkesler de yer almaktadır. Zira Kafkas halkları Alman işgalini fırsat bilerek Sovyetler Birliği'nin zulmünden kurtulma ve bağımsızlıklarını kazanma yolunda mücadele etmek istemişlerdir. Fakat Almanların Kafkasya'da yenilgiye uğramaları ve geri çekilmeleri Kafkasya halkları açısından hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada Almanların siyasi-askerî ve dinî uygulamaları üzerinde durulmuş ve propaganda alanları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Kafkasya, Alman İşgali, Kafkasya Halkları, Propaganda.

*Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, E-Posta: aybuke.guzay@bakircay.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1609-5086.

GERMAN OCCUPATION AND PROPAGANDA IN CAUCASUS (1942-1943)

ABSTRACT

The Caucasus Geography emerges as a region that cannot be shared due to its strategic location as well as its historical richness. This region became a pawn in the struggle between Germany and the Soviet Union in the Second World War, and the future of the peoples living in the Caucasus during the war was tried to be shaped on the interests of the two great powers. The struggle between Germany and the Soviet Union affected the Muslim-Turkish World; To eliminate the Soviet Union, Germany preferred to use the nations living under persecution in the Soviet geography. Among these nations, there are Crimean Tatars, Turkish origin nations living in the geography of Turkestan, and peoples of the Caucasus. As Germany's goal, it was planned to eliminate the Soviet Union, destroy Bolshevisms, and seize the Russian geography and settle the Germans in climatically suitable regions. However, these plans of the Germans will not be easy in the Caucasus geography, the Germans will not be able to move easily in the Caucasus, which is a geographically difficult region, as they are advancing in other regions, and they will have to withdraw from the offensive in a short time on this wide and unstable front. During their existence in the Caucasus, the policy they will follow will be to draw the Caucasian peoples to their side, to neutralize the Soviet Union and, if possible, to eliminate it. For this reason, although a strong propaganda was made by the Germans in the Caucasus, the religious life of the Caucasian peoples was respected, they were allowed to celebrate their religious holidays, mosques were opened, and the respect for Islam was often emphasized. It is seen that the policies that should be implemented to gain the support and trust of the people were well planned by the Germans. In addition, the Ministry of Propaganda was established to operate in the areas occupied by the Germans, and propaganda areas were created according to the traditions, customs, and beliefs of each people. It is seen that separate plans are made by considering the geographical structures, strategic values, the history of the states in the region, their attitudes towards each other during the Second World War, and the traditions of the people, especially in the North Caucasus and the South Caucasus. It is noteworthy that in the correspondence of the German authorities with each other, the history of the Caucasus, the peoples in the region, even the population and language structures were referred to, and every information that would benefit them during the occupation was researched in depth. The moral structure, courage, war skills and desire for freedom of the people were also frequently emphasized. On this occasion, the Caucasian legions formed on the initiative of the Germans also fought on the fronts against the Soviet Union and joined the war on the side of the Germans. The aim of the peoples of the Caucasus was to get rid of the oppression of the Soviet Union and to gain their freedom, and to use the help of the Germans in this process. Although the names of Azerbaijani Turks, Dagestanis, Lezgins, Chechens and Ingushs are mentioned in the Caucasus legion, there are also Karachays-Balkarians, Kabardians and Circassians in the regions where the Germans are present. Because the peoples of the Caucasus, taking advantage of the German occupation, wanted to struggle to get rid of the oppression of the Soviet Union and to gain their independence. However, the defeat and retreat of the Germans in the Caucasus resulted in disappointment for the Caucasian peoples. In this study, the political-military and religious practices of the Germans were emphasized, and the propaganda areas were evaluated.

Keywords: World War II, Caucasus, German Occupation, Caucasian Peoples, Propaganda.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya'da Kayzer Wilhelm tahtından feragat etmiş ve Weimar kentinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Almanya'yı uzun yıllar sıkıntıya sokacak olan Versay Antlaşması ise Weimar Cumhuriyeti döneminde imzalanmıştır. Bu anlaşma Almanya'nın belini bükmüş ve ekonomik açıdan gittikçe kötü bir manzara ile karşı karşıya kalınmıştır. Almanya bu anlaşmanın olumsuz etkilerini bertaraf edebilmek amacıyla siyasi sahada hatırı sayılır bir çaba göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı esnasında etkin olan Nazi Partisi ise temellerini Münih merkezli Alman İşçi Partisi'nden almaktadır ve 1920'li yıllardan itibaren yükselişini sürdürmüştür. Nazi Partisi'nde etkisini sağlam bir şekilde hissettirecek olan Adolf Hitler¹ 30 Ocak 1933'te Başbakan olmuş ve böylece İkinci Dünya Savaşı'na giden sürecin temelleri atılmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi Almanya'yı zorlayan en önemli husus Versay Antlaşması'nın maddeleri olmuştur. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarını saymak doğru bir yaklaşım olacaktır. Almanya'nın amacı ise bir an önce bu anlaşmanın bağlayıcı maddelerini bertaraf etmektir.

Adolf Hitler'in üzerinde durduğu "Lebensraumpolitik" yani Hayat Sahası Politikası, Doğu Avrupa topraklarının Almanya tarafından hâkimiyet altına alınmasını öngörmektedir. Bu minvalde 1 Eylül 1939 sabahı

¹ Adolf Hitler "Führer" unvanını kullanmıştır ve "lider" anlamına gelmektedir. Bkz. Kuter Çelen, *Rommel: Çöl Tilkisi*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 260.

Alman orduları Polonya'ya saldırmış ve İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Almanlar, ilerleyişleri sırasında Kafkasya bölgesine de girmiş ve tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kafkasya coğrafyasını 1942 yılının yazında işgal etmişlerdir. Almanya'nın Sovyetler Birliği ile yaptığı anlaşmayı bozarak saldırıya geçmesi, 1941-1944 yılları arasında kuzeydeki Müslüman-Türk dünyasını önemli ölçüde etkileyen bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kırım coğrafyasında daha kolay ilerleyen Alman ordusu Kafkasya'da bölgenin iklim ve coğrafi şartlarından ötürü aynı avantajları yakalayamamıştır. Bu büyük ve istikrarı güç olan bölgeyi elde tutması zorlaşmış, kısa süre içinde savunmaya geçmiştir. Doğu bölgesinde inisiyatifi Rusya'ya kaptıran Almanya, 1943 yılının başında Kafkas coğrafyasını tamamen terk etmek durumunda kalmıştır. Bu makalede Almanların Kafkasya'daki siyasi-askeri-dini politikaları ve propaganda alanları incelenmiştir. Konu ile ilişkili olarak ülkemizde ve ülke dışında yapılmış olan çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Ufuk Tavkul tarafından kaleme alınan "II. Dünya Savaşında Kafkasya", adlı makaledir. Türkçeye tercüme edilmiş olan iki önemli eser ise David Motadel'in "İslam ve Naziler" adlı kitabı ile Patrik von zur Mühlen'in "Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Türkler: İkinci Dünya Savaşında Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği" adlı kitabıdır. Bu eserlerde İkinci Dünya Savaşı esnasında Kafkasya'daki askeri-dini-siyasi ve sosyo-ekonomik durum ile ilgili pek çok mühim bilgiler yer almaktadır. Bruno W. Koppensteiner ile Hermann Häusler'in "Das Kaukasus-Öl – Ziel der Deutschen Wehrmacht im Zweiten Weltkrieg" ve Dieter Pohl'un "Die Herrschaft der Wehrmacht: Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941-1944" çalışmaları da makalede istifade edilen kaynaklar arasındadır. Bu eserlerin haricinde çalışmada faydalanılan kaynaklardan en mühimleri Alman arşiv belgelerinden temin edilen bilgilerdir. Bu belgelerde yer alan propaganda ile ilgili Alman yetkililerin yazışmaları, konunun aydınlatılması açısından faydalı olacaktır.

1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kafkasya Coğrafyası

Kafkasya adı Yunan tragedyası şairi Aiskhylos'un MÖ 490'da Zincire Vurulmuş Prometheus² oyununda geçen Kavkasos dağından gelmektedir.³ Kafkasya Coğrafyasının sınırları ise Taman Yarımadası'ndan başlayarak Bakü'nün doğusundaki Aşşeron Burnu'na kadar uzanmakta, Kafkas Dağları'nın kuzey ve güneyindeki sahayı içermektedir. Doğusunda Hazar Denizi, batısında Karadeniz, güney kısmında Çoruh-Arpaçay ve Aras Nehirleri bulunmaktadır.⁴

Kafkasya'daki Alman varlığı ise İkinci Dünya Savaşı ile başlamamış, Birinci Dünya Savaşı'nda da Almanlar bu coğrafyada var olmuşlardır. 1914-1918 yıllarında Kafkasya, Osmanlı Devleti-İngiltere ve Almanya gibi devletlerin yoğun şekilde mücadele ettiği bir bölge haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması üzerine hem Osmanlılar hem de Almanlar Kafkasya coğrafyasını terk etmek durumunda kalmışlardır.⁵ Fakat bu süre içinde Rusya'da yaşanan Ekim Devrimi ile bütün milletlerin kendi devletlerini kurmak için harekete geçmeleri mühim bir kırılma noktasıdır. Bunun üzerine Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Dağıstan Millî Cumhuriyetleri kurulmuştur. Kısa bir süre sonra Bolşevikler bu devletlerin haklarını ellerinden alarak 1920-1921 yıllarında Moskova'ya sadık, mahallî ve Bolşeviklerin idaresinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri oluşturmuşlardır.⁶

İkinci Dünya Savaşı'na ait Alman belgelerinde Kafkasya'da 48 farklı halkın yaşadığı ifade edilmiştir. 48 farklı halkın olması demek ise Almanlar için her halka ayrı ayrı propaganda malzemesi üretmek demektir. Bu halkları tek çatı altında birleştirmek çok zor görünmektedir. Alman yetkililer bölgede etkin olan bazı halklarla daha çok ilgilenmişlerdir. Sayısal olarak en önemlileri arasında Gürcüler, Ermeniler ve Azerbaycanlılar bulunmaktadır. Siyasi ilişkiler açısından ilk iki grup Kafkasya'da önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda kültürel olarak da diğer milletlerden önde yer almaktadırlar. Gürcüler ve Ermenilerin Hristiyan olmaları dışında Kafkasya'nın merkezinde yaşayan Osetler de Hristiyanlık dinine mensupturlar. Ancak sayıları az olduğu için siyasi alanda etkileri pek yoktur. Diğer bütün Kafkasya halkları ise Müslümandır. En önemli grup Azerbaycanlılardır.⁷ Ayrıca Kafkasya'nın sınırları betimlenmiş, 1.200 km uzunluğundaki dağ silsilesi ile coğrafi, siyasi ve ekonomik olarak "Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya (Transkafkasya)" adı ile iki farklı bölüme ayrıldığı ifade edilmiştir. Almanlar bölgenin ekonomik zenginliklerini de ilgili mercilere bildirerek stratejik önemini vurgulamışlardır. Transkafkasya bölgesi petrol kuyuları ve ulaşım ağı nedeniyle Kafkasya'nın stratejik

² Prometheus, Yunan mitolojisinde ateş tanrısıdır. Zeus'un istememesine rağmen, insanlığa ateşi ve dolayısıyla uygarlığı getirir. Fakat Zeus'un intikamı korkunç olacaktır. Prometheus bir dağın tepesinde zincire vurulur. Zeus tarafından görevlendirilen bir kartal, gün boyunca Prometheus'un karnını parçalamakta ve karaciğerini yemektedir. Gece boyunca karaciğer kendisini yenileyerek eski hâlini almakta ve Prometheus iyileşmektedir. Ertesi sabah kartal yeniden gelmekte ve parçalama işlemine başlamaktadır. Bu olay böylece sonsuza kadar tekrarlanıp devam edecektir. Ahad Andıcan, *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2020, s. 173.

³ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829: Tarih-Toplum-Ekonomi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 1.

⁴ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri 1856-1876*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 14.

⁵ Mehmet Ali Bolat, *Millî Mücadele Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası 1919-1921*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 15-26.

⁶ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Kafkasya", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, 2001, s. 158-160.

⁷ "Kaukasier", PA AA, RZ 50, R 60739.

KAFKASYA'DA ALMAN İŞGALİ VE PROPAGANDASI (1942-1943)

ve ekonomik olarak en önemli kısımdır. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bu bölgede bulunmaktadır.⁸ Transkafkasya bölgesinde yaşayan halklar (Hristiyan) Gürcüler, Ermeniler ve (Müslüman) Azerbaycan Türkleridir.⁹

Kafkasya ayrıca kendi topraklarının yüz ölçümü ile nüfusu açısından Rusya'nın en avantajlı bölgelerinden biridir. 1939 yılına ait verilerde Dağıstanlıların sayısı 857.000, İnguşlar 92.000, Çerkesler 88.000, Balkar Türkleri 43.000, Kabardeyler 184.000, Çeçenler 408.000 olarak gösterilmiştir.¹⁰ Kafkasya'nın nüfusu ile ilgili 1940'lı yıllara ait bir Alman belgesinde ise şu rakamlar verilmektedir: Gürcüler: 2.500.000, Ermeniler: 2.400.000, Azerbaycan Türkleri: 2.500.000, Abhazlar: 59.000, Çerkesler: 88.000, Dağıstanlılar: 700.000, İnguşlar: 92.000, Kabardeyler: 165.000, Karaçaylar: 55.000, Kürtler: 46.000, Osetler: 50.000, Çeçenler: 40.800, Kuban Kozakları: 1.500.000, Terek Kozakları: 800.000.¹¹ 1941-1942 yıllarına ait olan Alman belgelerinde Gürcüler yaklaşık 2.800.000 nüfuslu bir halk olarak ifade edilmiştir. 2.500.000 olan Azerbaycan Türkleri, Fars etkisinin olduğu coğrafyada buldukları için bu etkinin kendileri açısından dezavantaj olduğu bildirilmektedir. Gürcistan ve Azerbaycan arasında sıkışmış, Türkiye ile İran sınırlarına yakın olan Ermenistan, Rusya için büyük bir stratejik öneme sahiptir. Kafkasya'daki Ermenilerin nüfusu yaklaşık 1.750.000 olarak gösterilmektedir.¹²

Almanlar İkinci Dünya Savaşı döneminde işgal ettikleri Kafkasya'da askerî açıdan sistemli bir teşkilat oluşturarak ilerlemek amacıyla olmuşlardır. Bu husus, bölgenin coğrafi yapısının ve ekonomik kaynaklarının tasvir edilerek gerekli Alman mercilerine bildirilmesinden anlaşılmaktadır. Stratejik olarak çok önemli olan bu coğrafyanın Almanlar tarafından elde tutulmasının Rusya'ya karşı önemli avantajlar sağlayacağı düşünülmüştür.¹³

Alman arşiv belgeleri dönemin nüfusu ile ilgili detaylı bilgi vermekle beraber bu nüfusun birbirleri ile olan ilişkilerine ayrıca değinmektedir. Kuzey Kafkasya'da Ukraynalılar ve Rusların çoğunlukta olduğu bildirilmiştir. Burası 1783'ten beri Kuban ve Terek Kazakları tarafından yönetilen askerî bir bölgedir. 1795 yılında aşağı Dinyeper'deki Rus Kazaklarının yerleşimi yıkıldıktan sonra Kuban Kazakları Azak Denizi'nden Novoroski Limanı'na kadar olan bölgeye yerleştirilmişlerdir. Bu bölge Kuzey Kafkasya'nın batı kesimini içermektedir. Kazakların görevleri Kafkasya'nın Müslüman halklarının baskı altına almak ve mümkünse ortadan kaldırmak olmuştur. 800.000 Çerkes'in Türkiye'ye göçe zorlanmasında ayrıca payları bulunmaktadır. Kuzey Kafkasya'nın doğu kesiminde yaşayan Terek Kazakları da kendilerine düşen görevi yerine getirmişler, Müslümanlara karşı bir set oluşturmuşlardır. Mücadele ettikleri şahıs ise özellikle Şeyh Şamil olmuştur. Kafkasya'nın yamaçlarında ve vadilerinde yaşayan yoksul dağ halkları ise yaklaşık 2.000.000 kişidir ve Müslüman kimlikleri ile Türklere sempati duymaktadırlar.¹⁴ Büyük zenginliği olan bu coğrafyanın vatanseverleri İkinci Dünya Savaşı esnasında Alman kuvvetlerine güvenmişlerdir. Bu halkları özgürleştirmek ve onlara barışçıl bir toplum yaratmak gerektiği belirtilmiştir.¹⁵

Alman belgelerinde ayrıca Avrupa ile Orta Asya arasındaki bağlantı ve ilişkilere odaklanan bir politikanın yürütülmesinde Kafkasya'nın önemli olduğu ifade edilmektedir. Kafkasya ile ilgilenecek otoritenin, Kafkasya'nın kaderini belirlemede ve yönetiminde büyük rol oynayacağı bildirilmiştir. Bu durumların bir sonucu olarak Kafkasya coğrafyasının Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlama hususu söz konusu olduğunda kesintisiz bir savaş alanı haline geldiği vurgulanmaktadır.¹⁶

2. Almanya'nın Amaçları ve Propaganda Alanları

Almanlar 1942 yılında Sovyetlerin kontrolünde bulunan Kafkasya'yı işgal etmişler ve 1943 yılına kadar bölgede tutunmaya çalışmışlardır. Alman kuvvetlerinin Kafkasya'ya doğru harekete geçmeleri şark siyasetleri açısından önemli olduğu gibi doğu halklarının gelecekleri açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Almanların savaş süresince Güney Kafkasya'nın petrollerine ihtiyaçlarının olduğu açıktır. Ayrıca onlar doğu halklarının Sovyet karşıtlıklarının farkında olmuşlardır.¹⁷

1942 yılının ağustos ayında Alman birlikleri özellikle doğu cephesinin güney kesiminde önemli başarılar elde etmiştir. 9 Ağustos'ta Kafkasya bölgesinde Maykop'un merkezi ve Kuban bölgesinin başkenti Krasnodar

⁸ "Meldung über die Stimmung der kaukasischen Bevölkerung im Hinblick auf den deutsch-russischen Krieg", Für Herrn Gesandter von Hentig, Tarihsiz, PA AA, RZ 211, R 261174.

⁹ "Meldung über die Stimmung der kaukasischen Bevölkerung im Hinblick auf den deutsch-russischen Krieg", PA AA, RZ 211, R 261174.

¹⁰ Y. Mironenko, "Kafkasya Nüfusunun Dinamiği", *Dergi: Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*, No: 34, 1963, s. 3,15.

¹¹ "Kaukasier", PA AA, RZ 50, R 60739.

¹² "Meldung über die Stimmung der kaukasischen Bevölkerung im Hinblick auf den deutsch-russischen Krieg", PA AA, RZ 211, R 261174.

¹³ "Kaukasier", PA AA, RZ 50, R 60739.

¹⁴ "Meldung über die Stimmung der kaukasischen Bevölkerung im Hinblick auf den deutsch-russischen Krieg", PA AA, RZ 211, R 261174.

¹⁵ Wassan-Girei Dschbai, "Der Kaukasus und seine Völker, Deutsche Botschaft, Ankara, PA AA, RZ 211, R 261174.

¹⁶ "Die Wichtigkeit des Kaukasus und die Situation der Kaukasier", PA AA, RZ 211, 261175.

¹⁷ Halil Burak Sakal, *Bir Başka Dünya Savaşı: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941-1945*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2013, s. 229-230.

basılmıştır.¹⁸ 21 Ağustos 1942 tarihinde Almanlar, Kafkas Dağları'na hâkim olmuşlar ve en yüksek zirve olan Elbruz'a bayraklarını dikmişlerdir.¹⁹

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı esnasında Kafkasya'daki faaliyet alanlarından olan propaganda, tutundukları en sağlam dallardan biri olarak ifade edilebilir. Hatta bunun için özel olarak Propaganda Bakanlığı dahi oluşturulmuştur. 13 Mart 1933 tarihinde Joseph Goebbels tarafından "Propaganda ve Halkı Aydınlatma Bakanlığı" kurulmuştur.²⁰ Şu hususu da vurgulamak gerekmektedir ki, Almanya'nın bölgedeki hedefleri savaş yıllarında cereyan etmiş yeni bir düşünce değildir. Yukarıda belirtildiği gibi Almanya'nın Doğu'daki amaçları ve Sovyetlere karşı olan tutumu bellidir. Zira savaş esnasında Alman yetkililer Kafkasya'nın işgalini her daim akıllarında tutmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana tüm Kafkasya bölgesi, "tahıl ambarı Ukrayna" fikirlerine benzer şekilde, Alman siyaseti ve savaşında neredeyse efsanevi bir önem kazanmıştır. Doğu'ya giden yolda bir köprü olması ve petrol bakımından zengin olması gibi hususlar Kafkasya'yı önemli kılan diğer sebepler arasındadır. Dolayısıyla Kafkasya'da ilerlemenin en makul yollarından biri yerli halkın desteğini almak ve güvenini kazanabilmektir. Bu hususta Kafkasya'daki etnik grupların iş birliği yapmaya özellikle istekli olduğu düşünülmektedir. Zira Bolşevik rejim altında büyük ölçüde acı çekmişler ve hatta bazı durumlarda Sovyet yönetimine karşı isyan dahi etmişlerdir.²¹ Kafkasya halkının bu durumuna çok iyi bir şekilde vakıf olan Adolf Hitler'in kararıyla Alman askerî kuvvetleri, bölgede izlenen işgal politikasında Doğu Bakanlığı'ndan önce belirleyici otorite haline gelmiştir.²²

Ordu Grubu A'nın bölgedeki görevi Karadeniz'in tüm doğu kıyısını, Maykop ile Armavir tepelerini ele geçirmek, Grozni çevresini kazanmak ve ardından Bakü'yü işgal etmektir.²³ Ayrıca Almanya'nın savaş planlarında Azerbaycan ayrı bir öneme sahiptir. Alfred Rosenberg²⁴ çok çeşitli ulusların yaşamış olduğu Kafkasya'da ulusal bir devlet kurulmasının mümkün olmadığını düşündüğü için Alman İmparatorluğu'nun yönetiminde bir "Kafkasya Federasyonu" kurulması gerektiğini önermiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Bakü petrolüne sahip olmak isteyen Almanya, aynı siyasetini İkinci Dünya Savaşı'nda da sürdürmüştür, Kuzey Kafkasya'daki Grozni, Maykop ve Krasnodar petrol bölgelerini ele geçirme amacıyla olmuştur.²⁵ Bu hususta Doğu Bakanlığı'nın Kafkasya Dairesi Başkanı Gerhard von Mende²⁶ ise Türkiye gezileri dâhil olmak üzere savaş politikalarının yelpazesini genişletmiştir.²⁷ Şark Bakanlığı'nda kurulan Kafkasya Dairesi sorumlusu Gerhard von Mende'dir. Mende, Almanların Kafkasya'da sert bir yönetim kurlmalarının önüne geçmeye çalışmıştır. Kafkasya göçmenleriyle olan yakın ilişkisi nedeniyle bir süre sonra bu milletlerin koruyucusu haline gelmiştir.²⁸ Hatta Şark Bakanlığı bu hususta bir emir yayımlamış, Kafkas halkına dost olarak davranılması ve kolektif çiftlikleri ortadan kaldırma hususunda bilgi vermiştir: *Bolşevizm'in devrilmesinin ardından ulusal, kültürel ve ekonomik güçlerin özgürce gelişmesi gelecek. Kolektif çiftliklerin feshedilmesi, ibadethanelerin yeniden açılması, inançlara, gelenek ve göreneklere saygı gösterilmesi doğaldır. Halkların kurtuluş mücadelesindeki payı ne kadar büyükse, bağımsız, barışçıl ve iş birliği yoluyla kalkınmayı o kadar hızlı yaşayacaklardır.*²⁹

Alman yetkililer öncelikle halkın nabzını tutabilmek amacıyla bazı uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğinin farkındadırlar. Bunun haricinde bölge halkının tasvirini yaparak onların hem idari hem askerî yapılarını ve yaşam tarzlarını anlamaya çalışmışlardır. Belgelere göre Kafkasyalıların Avrupalı olarak görünmek ve kültürlü bireyler olarak muamele görmek istedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Kafkasyalıların özgürlüklerine

¹⁸ "Deutsche Panzer beim Vormarsch im Kaukasus" <https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?111EDADB> Österreichische Bibliothek, Erişim Tarihi: 27 Ocak 2023.

¹⁹ Ufuk Tavkul, "II. Dünya Savaşında Kafkasya", *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, haz. Nesrin Sarahmetoğlu, İlyas Kemalöglü, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul 2016, s. 81.

²⁰ Fatih Keskin, *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası: Türkische Post*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997, s. 257-258.

²¹ Dieter Pohl, "Kaukasus-Experiment oder Kaukasus-Legende?", *Die Herrschaft der Wehrmacht: Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941-1944, X. Die Behandlung der Bevölkerung und der Kampf gegen die Partisanenbewegung ab 1942*, Oldenburg Wissenschaftsverlag, 2009, 299-300.

²² Manfred Zeidler, "Das Kaukasische Experiment", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 53/3, Oldenburg, 2005, s. 485, Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023.

²³ Bruno Koppensteiner, Hermann Häusler, "Das Kaukasus-Öl-Ziel der Deutschen Wehrmacht im Zweiten Weltkrieg", *Berichte der Geologischen Bundesanstalt*, Band 140, 2021, s. 91.

²⁴ 1893 tarihinde Reval'de doğmuş, Riga ve Moskova'da gazetecilik okumuş, Moskova'daki Ekim Devrimini de görmüştür. 1938 yılından itibaren Nasyonal Sosyalist Partinin yayın kuruluşu olan Völkische Beobachter'in editörlüğünü yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı esnasında ise Doğu Bakanı olmuştur. Henry Picker, *Hitler's Tischgespräche*, Wilhelm Goldmann Verlag, 1981, s. 166.

²⁵ Kemal Özden, "Azerbaycan Lejyonu ve Abdurrahman Fatalibeyli'nin Faaliyetleri (1942-1954)", *XVIII. Türk Tarih Kongresi* 1-5 Ekim 2018, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 2022, s. 521.

²⁶ 1904 yılında Riga'da doğan Gerhard von Mende, aslen bir Baltık Almanıdır. 1927-1933 yılları arasında Paris'teki Ulusal Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsüne katılmıştır. 1933 yılında Breslau Üniversitesinde doktora yapan Mende, İkinci Dünya Savaşı esnasında Doğu Bakanlığı Kafkasya Dairesi Şefi olarak görev yapmıştır. Coşkun Kumru, *Hitler Almanyasının Türkistan Politikası*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli 2021, s. 104.

²⁷ Zeidler, agm, s. 483.

²⁸ Zeidler, agm, s. 483.

²⁹ Zeidler, agm, s. 486.

KAFKASYA'DA ALMAN İŞGALİ VE PROPAGANDASI (1942-1943)

düşkün insanlar oldukları vurgulanmıştır. Zira 30 yıl boyunca devam eden Şamil'in mücadelesinin Kuzey Kafkasya'da daima gururlu ve iyi anılarla hatırlandığı belirtilmiştir. Sayısal olarak azalsalar dahi Kafkasyalıların gururlu ve hassas bireyler olduğu ifade edilmiştir. Alman yetkililer Kafkasya'da netleştirmeleri gereken hususları maddeler halinde sıralamışlar ve bir an önce çözüme kavuşması gerektiğini bildirmişlerdir. Bu hususlardan en önemlisi Bolşeviklere karşı savaşıdır. Ayrıca Almanlar bölgede özel mülkiyeti yeniden inşa etmeyi vurgulamışlar, kiliselerin özgürlüğünü dikkate almaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir diğer mesele de esaslı bir tarım programının uygulanması hususudur.³⁰ Görüldüğü üzere Almanlar Kafkasya coğrafyasında varlıklarını sürdürebilmek için daha ılımlı davranmak ve Kafkasya halklarının özgürlüklerine saygı göstermek durumunda olduklarını bilmektedirler. Zira komünistler tarafından baskı altına alınan eski gelenek-göreneklere ve dinî adetlere saygı gösterilmesine dikkat edilmesini vurgulamışlardır. Bunun dışında İslam dininin ustaca kullanılması gerektiği ifade edilmiş ve "Kafkasyalılara ait bir Kafkasya" ifadesinin daha uygun olacağı söylenmiştir. Kafkasyalıların özgürlük sevgilerine hitap edilmelidir.³¹

Yürütülmesi gereken propaganda ile ilgili bir arşiv belgesinde şu hususlar yer almaktadır: (Bkz. Ek 1)

- 1) Rusya'ya ve komünistlere karşı özgürlükleri için yürüttükleri mücadeleden hareketle tüm Kafkas halklarının özgürlük sevgisine hitap etmek gerekmektedir.
- 2) Alman ordusunun zaferi Kafkasya'nın tüm halkları için yeni gelişme fırsatları getirecektir. Bireylerin dinine saygı gerekmektedir. Kiliseler ve camiler yeniden açılabilir.
- 3) Komünistler tarafından bastırılmış olan yerli halkın eski gelenek ve göreneklerine saygı gerekmektedir.
- 4) Kafkasya halkının isteklerine uygun olarak yeni bir toprak düzeninin oluşturulması lüzumludur.
- 5) Bölgede refahı yok etmek için gelmiş olan Bolşeviklere ve İngilizlere karşı direniş çağrısı yapılmalıdır.³²

Adolf Hitler Kafkasya halkının siyasi olarak zararsız olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bu halklar Sovyetler Birliği'ne karşı güvenli bir müttefik olabilecek durumdadırlar. Buna rağmen Hitler, Kafkasyalılara herhangi bir yetki ve iktidar vermek arzusunda olmamıştır. Bilakis Kafkasya halklarını Alman tarafına çekmek ve elini siyasi olarak kuvvetlendirmek için "Özgür Kafkasya Hareketi"nin kurulmasını önermiştir. Barbarossa Harekâtı'nın³³ ardından "özgürlük komiteleri" kurulmuştur. 15 Nisan 1942 tarihinden sonra ise Almanlar bu komiteleri "kurulmakta olan hükümetler" olarak ilan etmişlerdir. 1942-1943 yıllarında Kafkasya Konfederasyonu'nun kurulmasını da tartışmaya açmışlardır.³⁴ Fakat Karaçay-Malkar, Kabardey, Adigey ile Osetya bölgelerindeki halkların "Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti" adıyla bir oluşum için Alman Komutanlığı'na başvurularına rağmen Almanların Kafkasya'ya Nazi komiserlerini atamış oldukları daha sonra öğrenilmiştir. Almanlar, bölgeyi sömürgeleştirmek istemişlerdir.³⁵

Almanların Kafkasya halklarının dostluklarını kazanmak amacıyla üzerinde durdukları en önemli meselelerden biri Müslümanların dinî bayramlarıdır. 11 Ekim 1942 tarihinde Karaçay şehri Kislovodsk'ta kutlanan Ramazan Bayramı ile 18 Aralık 1942 tarihinde Kabardey-Balkar başkenti Nalçik'te kutlanan Kurban Bayramı Alman-Kafkas iş birliği hakkında önemli bir adım olmuştur. Bu günlerde büyük vatansız nutuklar atılmış ve Kafkasyalılar tarafından Hitler'e çeşitli hediyeler sunulmuştur. Sovyetler ise bu gösterilerin sadece bir kurmacadan ibaret olduğunu savunmuştur. Sovyetlere göre törenler işgalci Almanlar tarafından sahneye konulmuştur ve hediyeler de önceden hazırlanmıştır.³⁶ Siyasi faaliyetlerde ise Kafkasyalı milletlerde farklı tepkilerle karşılaşmıştır. Çerkesler ile Kabardeyler daha çekingen davranmakla birlikte Türk asıllı Balkarlar ile Karaçaylar hemen birleşmeyi teklif etmişlerdir. Burada Pantürkist eğilimli bir milliyetçiliğin açıkça göze çarptığı ifade edilmektedir.³⁷

³⁰ "Kaukasier", PA AA, RZ 50, R 60739.

³¹ "Sondersprachregelung Osten", Nr. 28, 5 November 1941, PA AA, RZ 50, R 60737.

³² "Richtlinien: besetzen Ostgebiete für die Propaganda im Kaukasus", 5 Dezember 1941, PA AA, RZ 211, R 261174.

³³ Almanlar tarafından 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılan Barbarossa Harekâtının arka planında Lebensraum ülküsü bulunduğu gibi, Sovyetler Birliği'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla silahlanması da yer almaktadır. Bu harekât Almanların Sovyetler Birliği'ne karşı önlüyici bir saldırısı niteliğindedir. İlk zamanlar Kızıl Ordu birliklerine karşı başarı kazanan Almanlar, Sovyetler Birliği'nin Japonya ile ittifak yapması sonucu yenilgiye uğramışlar ve böylece Moskova Almanların eline düşmekten kurtulmuştur. Ayrıca 1941 yılının sert kış ayları da Almanları zorlayan etkenlerden biri olmuştur. Burak Çınar, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cephe Savaş Sorunu", *Güvenlik Stratejileri*, 10/20, s. 174-178.

³⁴ Sakal, *age*, s. 230-232.

³⁵ Tavkul, *age*, s. 83.

³⁶ Patrik von zur Mühlen, *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984, s. 193.

³⁷ Mühlen, *age*, s.192-193.

Almanların Karaçay'a girmeleriyle birlikte bölgede farklı bir hareketlilik oluşmuştur. Özellikle Kislovodsk kasabasının sokakları gamalı haç bayrakları ve Peygamber'in hilalli yeşil bayrakları ile süslenmiştir. (Bkz. Ek 2) Sokaklarda Karaçaylılar, Balkarlar, Kabardeyler gibi yerel gruplar coşku içinde Ramazan Bayramı'nı kutlamak için hazırlanmakta idiler. Esasen bu kutlamalar sadece İslam dininin değil siyasetin de bir simgesidir. Zira Sovyet yönetiminden kurtulmanın büyük bir işaretidir.³⁸ Aynı zamanda büyük bir tören düzenlenmiştir. Karaçaylılar öncelikle uzun bir sıra oluşturarak ve diz çöküp Arapça sözleri (Kur'an-ı Kerim) dinlemişlerdir. Törenin geri kalan bölümü açık bir şekilde siyasal olduğu göze çarpmaktadır. Zira Karaçaylılar öncelikle üstün Alman ordusu ve Führer Adolf Hitler aracılığıyla Sovyet zulmünden kurtuldukları için Allah'a şükretmişlerdir. Onlara göre Allah, Alman ordusunu bir kurtarıcı olarak göndermiştir.³⁹ Alman ordusu ile cephede savaşma yemini eden Müslümanlar resmigeçit töreni düzenlemişlerdir. Yapılan törende Moskova'ya karşı ayaklanmalarda şehit olanları anmışlardır. Akşam ise belediyede yemek verilmiş ve Şeyh Şamil oyunu oynanmıştır.⁴⁰

Almanlar ayrıca Kazaklar ile dağ halkları arasındaki geleneksel nefretin halen var olduğunu vurgulamışlardır. Bu dağ halkları ırksal olarak birbirleriyle akraba değildirler ve Müslümanlığın Sovyet zulmüyle zayıflaması gençleri de önemli ölçüde zayıflatmıştır. Dolayısıyla herhangi bir siyasi bağımsızlık kazanma ihtimalleri çok azdır. Ayrıca aynı Alman belgesinde: *Bu halklar gelişmiş bir yazı dili ve edebiyata sahip olmadıkları için üstün Rus kültürü tarafından kolayca asimile edilebilmektedir* yorumu yapılmıştır.⁴¹ Bir başka belgede ise Kafkasya'nın siyasi geleceğine dair karmaşık bir yapı düşünüldüğü ancak amaçlanan bu federal çözümden şimdilik propagandalarında söz edilmemesi gerektiği belirtilmiştir.⁴² Bölgede görev yapan Birinci Panzer Ordusu Komutanı Ewald von Kleist "en önemli görevlerinin Kafkasya halklarının dostluğunu kazanmak" olduğunu vurgulamıştır.⁴³

Almanlar Azerbaycan'da da faaliyetlerini sürdürerek Azerbaycan Türklerine çağrıda bulunmuşlar, onları Sovyetlere karşı savaşmaya teşvik etmişlerdir: *Azerbaycanlılar! Silahlanın ve gizli örgütler kurun. Yenilgisi yakın olan düşmanlarınız Bolşeviklere karşı savaşın. Onlardan korkmayın! Vatanınızın kurtuluşu için mücadele edin.*⁴⁴ Azerbaycan Türklerinin Kafkasya'daki politik gelişimleri Almanlar için üzerinde önemle durulan hususlardan biri olmuştur.⁴⁵ Bir başka propaganda yazısı ise aşağıdaki ifadeleri ihtiva etmektedir:

*Azerbaycanlılar! Tehlike saati gelmiştir. Bolşevikler, savaşı Kafkasya'ya taşımaya hazırlanmaktadırlar. Kafkasya'da 16 ile 60 yaş arasındaki ve halen askerlik yapabilecek olan erkekler yakın zamanda askere alınacaklardır. Azerbaycanlılar! Vatanınızın geleceğini düşünün. Ülkenizde Stalin ve onun yaratıkları tarafından üretilen bu kan gölünü ortadan kaldırın. Bolşevik zalimlere karşı her türlü direnişi güvenilir kimselerle oluşturun. Muzaffer Alman birliklerinin kurtuluş günü gelene kadar dayanabilmek için kendinize malzeme sağlayın. Yaşasın Azerbaycan halkının geleceği!*⁴⁶

Sovyetler de Alman işgali esnasında elbette boş durmamıştır. Karaçay'da Ramazan Bayramı hazırlıklarının yapıldığı 1942 yılının Ekim ayında Kızıl Ordu tarafından uçaklarla bildiriler atılmıştır. Bu bildiriler ahaliyi bayram kutlamamaları için uyarıcı tehditleri içermektedir. Hatta bir de bomba atılmış fakat kent merkezinin uzağına düştüğü için sorun olmamıştır.⁴⁷

Kuzey Kafkasya halkının ruh halinin betimlenmesi açısından Alman ordusunun Nalçık civarında ele geçirdiği 120 kadar mektup bulunmaktadır. Mektupları gönderenler ve alacak olanlar da Nalçık yöresindedir. Rusça yazılan mektupların bazı bölümleri sansürlenmiştir. Fakat okunabilen bölümlerden biri Patrik von zur Mühlen tarafından aktarılmıştır: *Bölümümüzde düşmanı durdurduk. Fakat Hitler'in canileri pervasızca şehrimize saldırıyorlar. Halkımızı ve yurdumuzu esir ettikleri için onları demir bir duvarla durdurup ezmek ve yok etmek gerekir. Sevgili annem! Şayet ölecek olursam genç hayatımı vatanım ve yurdumun bağımsızlığı için verdiğimi kutsal bir görev olarak kabul edin.*⁴⁸ Yalnızca bu mektuba bakılarak genel bir kaniya varmak elbette mümkün değildir. Fakat her halükârda Kafkasyalıların genel bir coşku içinde topyekün Almanların yanında oldukları bir muammadır. Karaçay'dan tecrübeli bir kimse, Almanlara bu kadar güvenilmemesi gerektiğini ve tedbirli olmak lüzumunu vurgulamaktadır.⁴⁹

³⁸ David Motadel, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2015, s. 269.

³⁹ Motadel, *age*, s. 271.

⁴⁰ Motadel, *age*, s. 275.

⁴¹ "Meldung über die Stimmung der kaukasischen Bevölkerung im Hinblick auf den deutsch-russischen Krieg", PA AA, RZ 211, R 261174.

⁴² Sondersprachregelung Osten, Nr: 28, 5 November 1941, PA AA, RZ 50, R 60737.

⁴³ Sakal, *age*, s. 231-232.

⁴⁴ "Werner Otto von Hentig an Herrn von Erdmannsdorff und Herrn Woermann", 15 Dezember 1941, Berlin, PA AA, RZ 211, R 261174.

⁴⁵ "Papen an Deutsche Botschaft", 24 November 1941, Ankara, PA AA RZ 211, 261174.

⁴⁶ Gesendet am 19.10.41 in Azerbeidshainisch, Aserbeidschanen, die Stunde der Gefahr ist da! PA AA, RZ 211, R 261174.

⁴⁷ Motadel, *age*, s. 276.

⁴⁸ Mühlen, *age*, s. 195.

⁴⁹ Tavkul, *agm*, s. 81.

KAFKASYA'DA ALMAN İŞGALİ VE PROPAGANDASI (1942-1943)

Almanlar, Sovyetlere karşı savaşlarında başarılı olabilmek düşüncesiyle bölgeyi çok iyi tanıyan yerli halklara müracaat etmişlerdir. Lejyonlar kurarak Sovyetlere karşı bu halkları savaştırmak Almanların kuvvet kaybını da önleyecektir. Dolayısıyla ilk başta kurulması istenen lejyonlara katılımın “gönüllü” olacağı beklenmektedir. Zira döneme dair hatıralarını kaleme alan Hüseyin İkrâm Han tarafından “siyasi veya silahlı olarak hizmet etmek istemeyen hiç kimsenin cezalandırılmayacağı, bu kişilerin işçi olarak çalışacakları ve lejyonda çalışanlar gibi hak-hukuk sahibi olacakları” mevzuu aktarılmaktadır. Kendisi bu hususu inanarak kaleme almamış, Almanlar tarafından bildirilmiş olan emirleri aktarmıştır.⁵⁰

Kafkasya'daki bağımsızlık hareketinin Tiflis'ten Türkiye'ye kaçmayı başaran bir üyesinin raporlarında yer alan ifadelerle göre ise Güney Kafkasya'da konuşlanmış Sovyet Rus birliklerinin olduğu gibi Kuzey Kafkasya'da ve Karadeniz kıyısında da oldukça önemli kuvvetlerin toplandığı yönündedir. Ayrıca Bolşevikler bu halkların elinden silahlarını aldıklarından beri bağımsızlık hareketlerinin eski dinamiği kaybolmuştur.⁵¹

Askerî açıdan faaliyetlere bakılacak olursa, propagandanın bu alanda da çok iyi bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda Azerbaycan halkına yapılan çağrıda görüldüğü gibi, Alman ordusuna katılmaları ve Sovyetlere karşı mücadele etmeleri hususunda propaganda yapılmıştır. Almanlar, Sovyet zulmünden bıkmış olan halklara özgürlüklerine kavuşmaları için Alman askerî birliklerine yardım etmeleri gerektiğini dikte etmiş ve onları Sovyet ordularına karşı kullanma yoluna gitmişlerdir. 1941 yılının Ekim ayında Kuzey Kafkasya Özel Komandosu “Şamil” adı altında hazırlanmıştır. 150 kadar Kuzey Kafkasyalı, on ay süre zarfında bütün yeraltı faaliyetlerine katılmak amacıyla eğitilmişlerdir. 1942 yılının temmuz ayında 3 grup halinde göreve başlamaları planlanmıştır. İlk olarak Maykop civarına paraşütle indirilen 30 kişinin görevi köprü ve demiryollarını havaya uçurmaktır. Diğer vazifeleri ise Sovyetlerin, bölgenin petrol tesislerini havaya uçurmalarını engellemektir. Çeçen-İnguş'un başkenti Grozni'nin 40 km güneyine inen 30 kişilik ikinci grubun görevi, mahalli asilerle temas kurmaktır. Fakat bu grup görevini yerine getirememiş, paraşütle atladıkları esnada fark edilerek Sovyet devriyeleri tarafından üzerlerine ateş açılmıştır. 40 Dağıstanlı'dan oluşan bir başka grup ise Alman ricatinden dolayı göreve başlayamamıştır.⁵²

“Bergmann” adlı özel birlik ise Kızıl Ordu'ya karşı Alman ordusunun yanında aktif olarak savaşmaya istekli olan çeşitli Kafkas etnik gruplarının üyelerinden oluşmaktadır ve büyük ölçüde başarılı olduğu ifade edilmektedir.⁵³ Bu birlik için evvela 1941 yılında Poltava'da 700 esir seçilmiş ve Silezya'da eğitilmiştir. Daha sonra birliğin mevcudu artırılarak 2900 kişiye ulaşmış ve 1942 yılının ilkbaharında cephede göreve başlatılmıştır. Şu hususu vurgulamak gerekmektedir ki, bu birlikler nizami lejyon değildirler.⁵⁴

Kafkas Müslüman lejyonunun 24 Mart 1942'de oluşturulduğu ve 22 Temmuz 1942'de Azerbaycan lejyonunun yeniden organize edildiği ifade edilmiştir. Gürcü lejyonu 30 Aralık 1941 tarihinde yetkilendirilmiş fakat 24 Şubat 1942'ye kadar kurulmamıştır. Ermeni lejyonu 30 Aralık 1941'de yetkilendirilmiş, 4 Temmuz 1942'de kurulmuştur. Kuzey Kafkas lejyonunun kuruluş tarihi ise 22 Temmuz 1942 olarak belirtilmiştir.⁵⁵

22.12.1941 tarihli lejyonlardaki Kafkas bölümünde Azerbaycanlılar, Dağıstanlılar, İnguşlar, Lezgiler ve Çeçenler yer almaktadır. Ayrıca bir Gürcü ve Ermeni lejyonu da kurulacaktır.⁵⁶

Kafkasyalı Silahlı SS Alayının komutası ve örgütlenmesi şu şekilde verilmiştir:

- 1) Standartenführer der Reserve (Yedek Ordu Albayı) Arved Theuermann
- 2) Obersturmbannführer (Yarbay) Hubert Ritter von Aichinger
- 3) Hauptsturmführer der Reserve (Yedek Ordu Yüzbaşı) Emanuel von Jaskiewicz
- 4) SS Waffengruppe “Aserbeidschan” (Azerbaycan Silahlı Grubu) Albay Muhammed İsrail Bey
- 5) SS Waffengruppe “Georgien” (Gürcistan Silahlı Grubu) Albay Pridon Zulukidze
- 6) SS Waffengruppe “Nordkaukasien” (Kuzey Kafkasya Silahlı Grubu) Albay Küçük Ulagay

⁵⁰ Hüseyin İkrâm Han, *Bir Türkistanlının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları*, Bedir Yayınları, İstanbul 1999, s. 128.

⁵¹ Woermann, *Über die Unabhängigkeitsbewegung im Kaukasus*, Januar 1942, PA AA, RZ 211, 2617775.

⁵² Mühlen, *age*, s. 175-176.

⁵³ Koppensteiner, Häusler, *agm*, s. 96.

⁵⁴ Mühlen, *age*, s. 53.

⁵⁵ Kumru, *agt*, s. 197-198.

⁵⁶ Kramarz an das AA, Aufstellung von Freiwilligenverbänden aus sowjetischen Kriegsgefangenen, 22. 12. 1941, PA AA, RZ 211, R 261174.

7) SS Waffengruppe "Armenien" (Ermenistan Silahlı Grubu) Albay V. Sarkisjan

Alaydaki diğer subaylar ise şu kişilerden oluşmaktadır: SS Yüzbaşı Akaki Barkalaja, SS Teğmenleri Abdul Ebubekirov, Misost Dzhido, Ramazan Duyakulov, Chaibulla Magomayev, Anatolie Schakmann, Tschirim Soobzokov, Magomed Uschano, SS Asteğmenleri Ahmed Diakyev, İsmail Dscharimov, Georg Kordsachia, Harun-Reşit Magomayev.⁵⁷

Kurulan bu lejyonlar elbette ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele etmişlerdir fakat Almanların Kafkasya coğrafyasında tutunamamaları üzerine yapılan bütün planlar sonuçsuz kalmıştır. Alman orduları 1943 yılının başında Kafkasya coğrafyasını terk etmek durumunda kalmışlardır. Böylece nihai olarak Almanların siyasi, dinî ve askerî alanlarda yaptıkları propagandanın başarılı olamadığı görülmektedir.

SONUÇ

1942 yılının yazında Kafkasya'ya giren Alman ordusunun amacı Sovyetler Birliği'ni bertaraf etmek ve sınırlarını genişleterek Doğu Avrupa coğrafyasına hâkim olmaktır. Almanların bu amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için bölge halkının desteğine şiddetle ihtiyaçları bulunmaktadır. Fakat Kafkasya coğrafyası dağlık ve geçilmesi zor bir bölge olduğu için Almanların ilerlemeleri güç olmuştur. Kafkas halkları bölge yapısını iyi bilen kılavuzlar olarak Alman ordusuna destek verirse Sovyetler Birliği bertaraf edilebilecektir. Bunun için gerekli olan hususlar Kafkas milletlerinin hassas olduğu noktalarda onların kendilerine destek vermelerini sağlamak olacaktır. Bu alanlar ise dinî-askerî ve siyasi olmak üzere üç grupta incelenebilmektedir.

Kafkas halklarının amacı ise Sovyetler Birliği'nin zulmünden Almanların yardımı ile kurtularak bağımsızlıklarını elde etmektir. Bunun için Alman ordusuna yardım etmeleri ve destek olmaları gerekmektedir. Üzerlerine düşen vazifeler ise gönüllü birlikler oluşturarak Alman ordusuna yol göstermek ve onların yanında Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmaktır. Bunun karşılığında Almanların yapmaları gereken ise Kafkas halkının sosyal refahını sağlamak, dinî adetlerini rahatça yerine getirmelerini temin etmek ve bu halkları bağımsızlıklarına kavuşturmaktır. Bu vaatlerin Kafkas halkına verilmesi sonucu Alman ordusuna samimiyet besleyecek olan Kafkasya'da yaşayan etnik gruplar her hâlükârda Alman tarafına destek vereceklerdir. Almanlar ise Kafkas halklarını ikna etmek amacıyla dinî-siyasi ve askerî alanlarda yoğun bir şekilde propaganda yapma yoluna gitmişlerdir. Bu minvalde camiler yeniden açılmış ve Müslümanların ibadetlerini yerine getirmeleri temin edilmiş, dinî bayramlarını kutlamaları serbest bırakılmış ve özgürlüklerini elde etmeleri amacıyla gönüllü birlikler oluşturmaları sağlanmıştır.

Alman propagandasının ise Kafkas halkları üzerinde savaş esnasında bir nebze olsun başarılı olduğu söylenebilmektedir. Zira bu halkların hassas olduğu noktaları iyi tespit eden Alman yetkililer, aralarındaki yazışmalarda bu hususları önemle vurgulamışlardır. Almanların üzerinde durdukları bir diğer nokta da Kafkas halklarının yapısı ve onlara nasıl davranılması gerektiği olmuştur. Özgürlüklerine düşkün olan bu halkın üzerinde yapılacak olan propaganda yöntemlerinin etkili olacağını düşünmüşlerdir. Bundan ötürü Almanlar, propaganda yelpazesini mümkün olduğunca geniş tutmuşlar ve cephe gerisinde de ayrı bir savaş vermişlerdir. Fakat Kafkasya coğrafyası tutunması zor bir bölgedir ve Alman orduları 1943 yılında bu bölgeyi terk etmek durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne karşı savaş kazanmak için yerli halka karşı yapılan propaganda yöntemleri nihayetinde umdukları sonuca ulaşamamıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Kaukasier. PA AA, RZ 50, R 60739.

Meldung über die Stimmung der kaukasischen Bevölkerung im Hinblick auf den deutsch-russischen Krieg. Für Herrn Gesandter von Hentig. Tarihsiz. PA AA, RZ 211, R 261174.

Wassan-Girei Dschbahi. Der Kaukasus und seine Völker, Deutsche Botschaft. Ankara. PA AA, RZ 211, R 261174.

Die Wichtigkeit des Kaukasus und die Situation der Kaukasier. PA AA, RZ 211, 261175.

⁵⁷ Sakal, *age*, s. 362-363.

KAFKASYA'DA ALMAN İŞGALİ VE PROPAGANDASI (1942-1943)

“Deutsche Panzer beim Vormarsch im Kaukasus” <https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?111EDADB>
Österreichische Bibliothek. Erişim: 27.01.2023.

Sondersprachregelung Osten. Nr: 28, 5 November 1941. PA AA, RZ 50, R 60737.

Richtlinien: besetzten Ostgebiete für die Propaganda im Kaukasus. 5 Dezember 1941. PA AA, RZ 211, R 261174.

Sondersprachregelung Osten, Nr: 28, 5 November 1941. PA AA, RZ 50, R 60737.

Werner Otto von Hentig an Herrn von Erdmannsdorff und Herrn Woermann. 15 Dezember 1941, Berlin. PA AA, RZ 211, R 261174.

Papen an Deutsche Botschaft. 24 November 1941, Ankara. PA AA RZ 211, 261174.

Gesendet am 19.10.1941 in Azerbeidshainisch, Aserbeidschanen, die Stunde der Gefahr ist da! PA AA, RZ 211, R 261174.

Woermann. Über die Unabhängigkeitsbewegung im Kaukasus, Januar 1942. PA AA, RZ 211, 261775.

Kramarz an das AA. Aufstellung von Freiwilligenverbänden aus sowjetischen Kriegsgefangenen, 22. 12. 1941. PA AA, RZ 211, R 261174.

2. Araştırma Eserler

ANDİCAN, Ahad, *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2020.

BİLGE, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829: Tarih-Toplum-Ekonomi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

BOLAT, Mehmet Ali, *Millî Mücadele Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası 1919-1921*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

ÇELEN, Kuter, *Rommel: Çöl Tilkisi*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2017.

ÇINAR, Burak, “İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu”, *Güvenlik Stratejileri*, 10/20, ss. 149-198.

İKRAM, Hüseyin, *Bir Türkistanlının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları*, Bedir Yayınları, İstanbul 1999.

KUMRU, Coşkun, *Hitler Almanyası'nın Türkistan Politikası*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli 2021.

KESKİN, Fatih, *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası-Türkische Post*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997.

KOPPENSTEİNER, Bruno; HÄUSLER, Hermann, “Das Kaukasus-Öl-Ziel der Deutschen Wehrmacht im Zweiten Weltkrieg”, *Berichte der Geologischen Bundesanstalt*, B. 140, Wien 2021, ss. 77-102.

MÜHLEN, Patrik von zur, *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında: İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984.

MOTADEL, David, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2015.

MIRONENKO, Y, “Kafkasya Nüfusunun Dinamiği”, *Dergi: Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*, No: 34, 1963, ss. 3- 19.

ÖZDEN, Kemal, “Azerbaycan Lejyonu ve Abdurrahman Fatalibeyli'nin Faaliyetleri (1942-1954)”. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, Ankara 2022, ss. 519-542.

PICKER, Henry, *Hitler's Tischgespräche*, Wilhelm Goldmann Verlag, 1981.

AYBÜKE GÜZAY

POHL, Dieter, *Die Herrschaft der Wehrmacht: Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941-1944*, Oldenburg Wissenschaftsverlag, 2009.

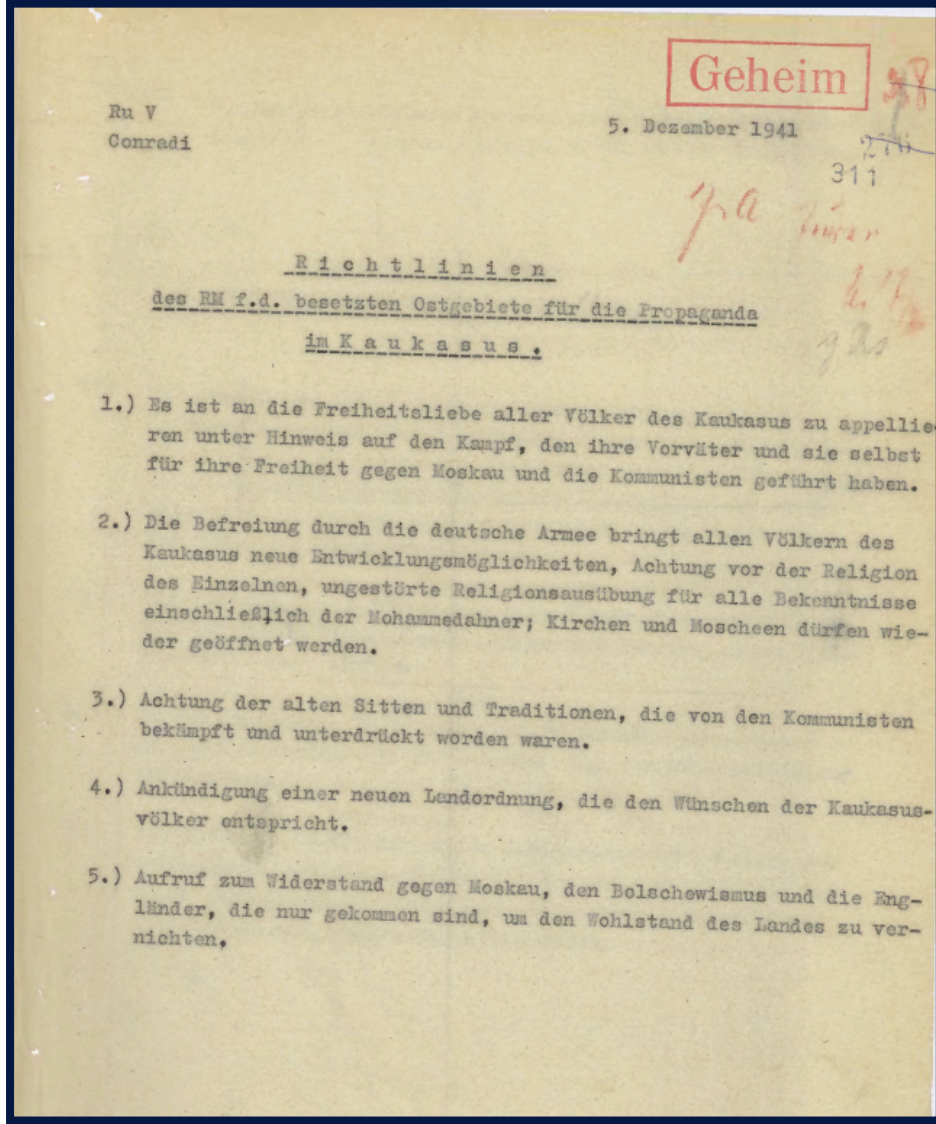
SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri 1856-1876*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

SAKAL, Halil Burak, *Bir Başka Dünya Savaşı: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941-1945*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.

TAVKUL, Ufuk, "II. Dünya Savaşında Kafkasya", *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, haz. Nesrin Sarıahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul 2016, ss. 77-95.

ZEİDLER, Manfred, "Das Kaukasische Experiment", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 53/3, Oldenburg, 2005, ss. 475-500. Erişim: 5 Ocak 2023.

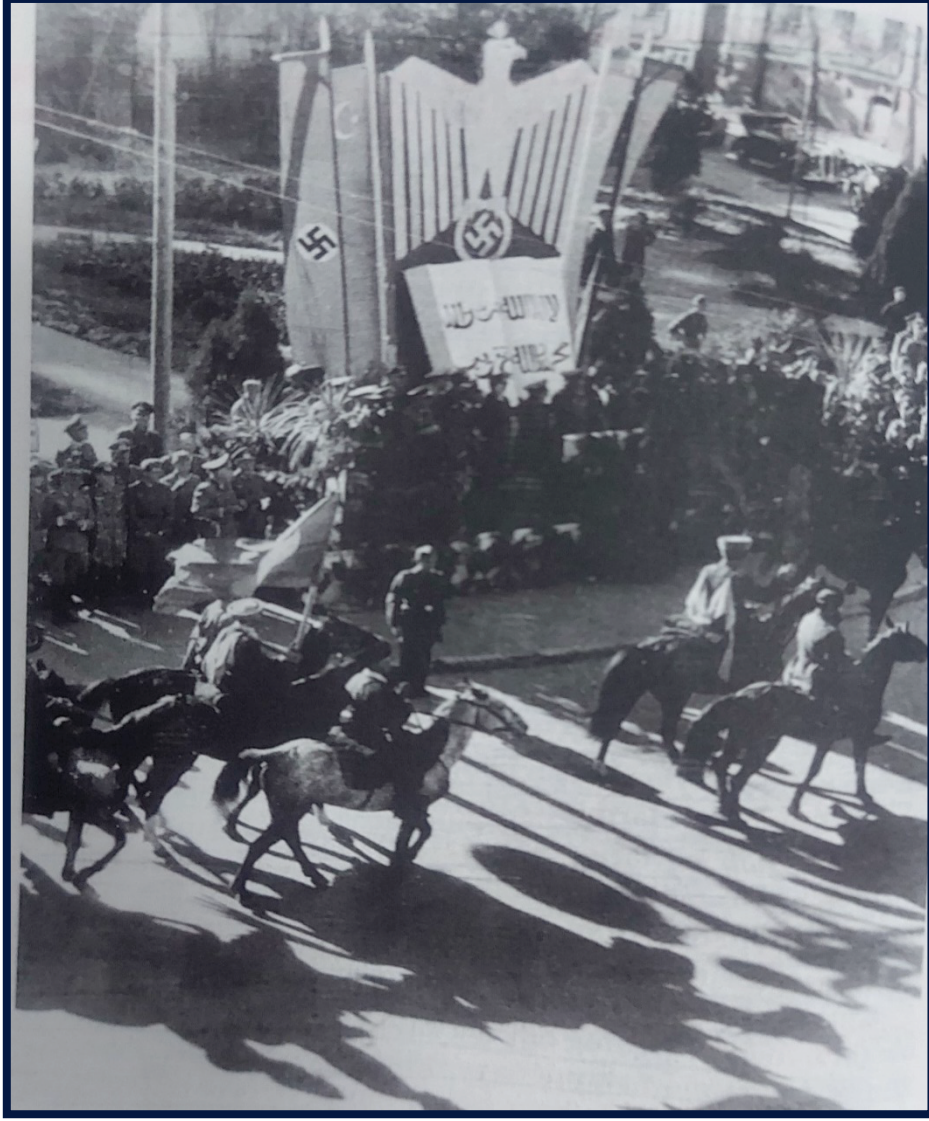
EKLER

Ek 1

Kafkasya'daki Propagandaya Dair Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

"Richtlinien: besetzten Ostgebiete für die Propaganda im Kaukasus", 5. Dezember 1941, PA AA, RZ 211, R 261174.

Ek 2

*Kislovodsk'ta Ramazan Bayramı, Kafkasya
11 Ekim 1942, geçit töreni*

David Motadel, İslam ve Naziler, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2015, s. 272.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>